

ГІГІЄНИЧНЕ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ДОСВІДІ РОБОТИ ПАВЛИСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ (50-70 рр. ХХ ст.)

Валентина ЧЕРНІЙ (Кіровоград)

У статті розкриваються ефективні напрями гігієнічного навчання й виховання учнів у досвіді роботи Павлівської середньої школи (50-70 рр. ХХ ст.)

Ключові слова: гігієнічне навчання й виховання, здоров'я учнів, здоровий спосіб життя, Павлівська середня школа.

В статье раскрываются эффективные направления работы гигиенического обучения и воспитания учеников из опыта работы Павлышской средней школы (50-70 гг. ХХ ст.)

Ключевые слова: гигиеническое обучение и воспитание, здоровье учеников, здоровый образ жизни, Павлышская средняя школа.

Постановка проблеми. Здоров'я дітей та підлітків є найактуальнішою проблемою першочергової важливості, оскільки воно визначає майбутнє країни, генофонд нації, науковий та економічний потенціал суспільства, забезпечує сталий національний розвиток. Найефективнішим засобом збереження і удосконалення здоров'я виступає здоровий спосіб життя – певний образ життєдіяльності людини, який ґрунтується на культурних нормах, цінностях, формах і способах діяльності, що зміцнює здоров'я, сприяє гармонійному фізичному, духовному, соціальному розвитку людини [2].

Серед найважливіших стратегічних завдань національних програм «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993 р.) [10], «Діти України» (1996 р.) [4], Цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998 р.) [5] визначено всебічний розвиток людини і становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я. На вирішення проблем формування здорового способу життя

спрямовані окремі положення Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) [1], які вимагають забезпечити не лише збереження і зміцнення здоров'я дітей шкільного віку та підлітків у навчальному середовищі, а й його формування.

Разом із тим у формуванні здорового способу життя дітей і молоді спостерігаються істотні недоліки, пов'язані зокрема з недосконалістю організації навчально-виховної діяльності, проведення відповідних заходів із пропаганди й популяризації цінностей здоров'я, культивування здорового способу життя. Це підтверджується даними медико-педагогічних обстежень, за якими по закінченні початкової школи у 18% занижені показники здоров'я, а «ураженість» сучасних школярів хронічними захворюваннями сягнула межі 90 % [6].

Одним із напрямів розв'язання проблеми формування здорового способу життя школярів є вдумливе осмислення, об'єктивна оцінка теоретичних і практичних надбань вітчизняної педагогічної думки минулих років.

Торкаючись сфери формування здорового способу життя дітей, не можна оминати гігієнічне навчання й виховання, яке є невід'ємним складником означеного процесу. Цінний педагогічний спадок з питань збереження здоров'я учнів залишив В.О. Сухомлинський, його турбота про здоров'я вихованців займала визначальне місце у побудові навчально-виховного процесу в Павлівській середній школі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання формування здоров'я дитини у педагогіці В. О. Сухомлинського досліджуються у вітчизняній педагогіці Н. А. Калініченко, В. П. Горашуком, Т. Є. Бойченко, Н. М. Бібік, Т. С. Єрмаковою, О. І. Петриком, Р. О. Валецькою, О. В. Омельченко, О. Я. Савченко та ін.

Мета статті полягає у вивченні досвіду роботи педагога-новатора В. М. Сухомлинського у Павлівській середній школі (50-70 рр. XX ст.) з гігієнічного навчання й виховання учнів.

Відповідно до мети статті поставлені такі завдання:

- проаналізувати архівні джерела та наукові праці з проблеми дослідження;

- узагальнити теоретичні ідеї та практичний досвід В. М. Сухомлинського з гігієнічного навчання й виховання учнів у роботі Павлівської середньої школи (50-70 рр. XX ст.).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Збереження і зміцнення здоров'я дітей Василь Олександрович Сухомлинський визначав для себе особисто і для педагогічного колективу як домінуюче практичне завдання. У практичній роботі Василь Олександрович головним уважав піклування про здоров'я дітей, зауважуючи, що це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, розумовий розвиток, міцність знань, віра у свої сили. Саме на це зважав директор Павлівської середньої школи, організовуючи педагогічний процес у початкових класах, бо в жодному шкільному віці навчальна діяльність настільки не залежить від стану здоров'я і фізичного розвитку, як у молодшому.

В. О. Сухомлинський наголошував, що від стану нервової системи дитини залежать усі якості її особистості – характер, воля, пам'ять, розвиток дитини в цілому. Тому, незважаючи на різноманітність і важливість завдань, що стояли перед вчителями початкових класів Павлівської середньої школи, вони зобов'язані були пам'ятати, що мають справу з людиною, яка переживає бурхливий період становлення нервової системи, отже, її слід оберігати від небажаних стресових впливів. Вдумливий педагог повинен був уважно вивчати кожну дитину, її оточення, бо несприятлива атмосфера у сім'ї калічить душу, викликає хворобливий

стан психіки. Особливу увагу Василь Олександрович приділяв учням, які вже зазнали гірких переживань, щоб усіма силами відволікати їх від гнітючих думок, збуджувати позитивні емоції.

Саме тому питання психічного розвитку дітей стали предметом широкого обговорення на засіданнях психологічної комісії (згодом психологічного семінару), яка розпочала свою роботу з 14 вересня 1965 року при Павлівській середній школі. Роботу її очолив директор школи, заслужений учитель УРСР В. О. Сухомлинський [11, арк. 2].

Предметом конкретного аналізу були різні теми, наприклад: «Про виховання дітей, схильних до правопорушень», «Про збереження нервової системи дитини», «Особливості темпераментів школярів та їх врахування в навчально-виховному процесі», «Здоров'я і духовне життя дитини», «Про виховання дітей з патологією поведінки і емоцій», «Суть основних психічних процесів» та ін. [14, арк. 16]. На засіданнях психологічного семінару розглядалися та обговорювалися засоби психологічного впливу на учнів, питання емоційної культури педагогічного процесу і духовних інтересів школярів. Крім цього на кожному занятті обговорювалась психологічна характеристика на одного з учнів школи, яка складалась класним керівником протягом довготривалого періоду на основі спостережень і досліджень. Не останнє місце у цих дослідженнях займали питання сімейного виховання [14, арк. 31].

Великого значення надавалось правильним взаєминам між педагогами й учнями. В. О. Сухомлинським наголошувалося на тому, що несправедливість завжди приголомшує дитину: її нервова система спочатку збуджується, а потім загальмовується – настає пригнічення, апатія. Порушення взаємин «учитель-учень» може бути однією з причин захворювань у школярів. Це – шкільні неврози або дидактогенії, тобто захворювання з вини вчителя, що виникають унаслідок неправильних висловлювань або дій педагога і підривають емоційне здоров'я учня, травмують його психіку [3].

У матеріалах психологічних семінарів вчителі Павлівської середньої школи знаходили прекрасні рекомендації стосовно індивідуального підходу до школярів, розвитку їх нахилів, враховуючи психологічні особливості дитини, а саме: «...

- домогтися, щоб на уроці була атмосфера спокійної зосередженості. Краще понижувати голос в класі, ніж підвищувати його;

- треба володіти широким діапазоном почуттів так, щоб у рівному тоні учні відчували

почуття вчителя – незадоволення, образу, гнів. Необхідно говорити так, щоб учні читали почуття вчителя «між рядками». Це одне з найскладніших умінь педагога;

– ніколи не можна піддаватися першому негативному емоційному впливу. Це теж ознака некультурності. Емоційні пориви треба контролювати розумом. Це одна з вимог психогієни педагога. Наш вік – тонких нервових процесів. Він вимагає особливого підходу до виховання. На тонкі механізми треба впливати тільки тонкими засобами. Ігнорування цієї вимоги призводить до різного збільшення нервових захворювань. Немає сумніву в тому, що однією з причин збільшення злочинності серед молоді є якраз та обставина, що у виховній роботі з молодим поколінням не враховується вищезазначена особливість нашого часу» [11, арк. 3].

Матеріали подібних семінарів стали надбанням педагогічного колективу Павлівської середньої школи та з успіхом використовувались у виховній роботі. А у 1971 р. були опубліковані в районній газеті «Соціалістичне село» [11, арк. 3].

Отже, вивчення питань взаємозалежності шкільного навчання і стану психічного здоров'я учнів, проблем педагогічного такту, включаючи способи поведінки учителя, які враховують емоційний стан учнів, правильна організація навчально-виховного процесу в Павлівській середній школі з урахуванням вимог психогієни забезпечували гармонійне формування психіки вихованців, збереження їх психічного здоров'я.

Одною з головних умов до уроку в Павлівській середній школі була правильна організація розумової діяльності дітей. Від того настільки раціонально з погляду гієни був побудований урок, залежали працездатність дітей і великою мірою їх успішність. Тому в центрі уваги талановитого педагога була проблема перевантаження дітей. Василь Олександрович активно висловлював свою думку стосовно навчального перевантаження учнів на сторінках педагогічної преси, акцентуючи увагу на здоров'ї школярів, яке значно погіршувалося у зв'язку з цим. У статті «Устранение перегрузки учащихся домашними заданиями» доводилося, що перевантаження учнів навчальним матеріалом починається вже на уроці, оскільки недостатня підготовка деяких вчителів до уроків з вивчення нового матеріалу призводить до непосильної роботи дітей на уроці. Вченого турбували питання тривалості домашніх занять школярів, те, що деякі старшокласники витрачали на них близько 12 годин, а третьокласники – 8 годин, виконували домашні завдання й у вихідні. Посилаючись на

дані НДІ фізіології дітей і підлітків АПН СРСР, він зазначав, що не можна порушувати режим сну і відпочинку, треба так організувати навчально-виховний процес, щоб залишався час і на цікаву гру, і на спорт [8].

Педагог зупинився і на таких недоліках в організації навчально-виховного процесу у школі як непродумано складений розклад без урахування дидактичних та психологічних передумов нормальної навчальної роботи учнів у класі і вдома, недостатня скоординованість у роботі вчителів, відсутність детального аналізу календарних планів та точних календарних термінів. Учений запропонував усі зусилля спрямувати на розвантаження учнів від малопродуктивної, іноді зайвої роботи, на вдосконалення методики й техніки навчання, на створення сприятливих умов успішної роботи учнів у школі і вдома [8].

Серед інших факторів, що впливають на стан здоров'я дітей, педагог виділив значення режиму дня: раціональної організації харчування, сну, виконання домашніх завдань. Так, до тижневих планів роботи директора Павлівської середньої школи входило проведення бесід зі школярами про режим дня учня [13, арк. 58]. Василь Олександрович зазначав, що коли дитина протягом кількох годин перед сном сидить за уроками, то стає невстигаючою. Пасивність розумової праці на уроках – це здебільшого результат того, що учень сидить над книгою, коли йому потрібно бути на повітрі, в саду, грати в сніжки [12, арк. 9].

Особливого значення надавав Василь Олександрович загартовуванню організму дитини. Він наполягав на тому, що оздоровлювати дітей потрібно не лише влітку, а для зміцнення організму доцільно використовувати і зиму. Тому, працюючи директором школи, він привчав дітей до прогулянок у будь-яку пору року, вимагаючи, щоб на свіжому повітрі при помірному морозі (до -10°C) 8-річні діти займалися посиленою фізичною працею раз на тиждень по 2 години, 9–10-річні – по 3, 11-річні – по 4 години [9].

Неабиякого значення надавав В. О. Сухомлинський раціональному харчуванню в роки дитинства, оскільки від цього залежить гармонійність розвитку тіла дитини. Хвилювало Василя Олександровича і те, чому в багатьох школярів поганий зір, чому вже у 3 класі – дитина в окулярах. Він дійшов висновку, що причина не стільки у перевтомі від читання, скільки в неправильному режимі, у недостатності вітамінів у їжі [9; 12; 7].

Дбаючи про гармонійний розвиток підростаючого покоління, В. О. Сухомлинський, обгрунтовував необхідність індивідуалізації навчання й виховання дітей. Адже незаперечною

істиною для видатного педагога було те, що діти однакового віку по-різному засвоюють знання і набувають умінь та навичок, мають різні пізнавальні можливості. На думку вченого, це зумовлювалось насамперед особливостями нервової організації кожної особистості, тому вчителями, вихователями Павлівської середньої школи обов'язково здійснювався індивідуальний підхід до кожної дитини. Передусім цього потребували школярі з послабленим здоров'ям, які найчастіше не встигали [3].

Предметом роздумів директора Павлівської середньої школи стали й проблеми адаптації дитини до школи. Безцінний матеріал для бесід з батьками з теми «Заходи щодо зміцнення здоров'я дітей» містився у статті В.О. Сухомлинського «Годы детства», надрукованій на сторінках журналу «Начальная школа» (1967р.) [7]. Вчений дійшов висновку, що перехід дитини до шкільного навчання повинен відбуватися поступово, протягом року під час підготовки дітей до такої важливої події. Педагог залучав до співпраці зі школою родини майбутніх вихованців. На його думку, піклування про здоров'я дитини неможливе без постійного зв'язку з сім'єю. Саме тому більшість бесід з батьками, особливо у перші два роки навчання учнів у школі, стосувались здоров'я дітей. Під час підготовки до школи учений звертав особливу увагу і батьків і педагогів на здоров'я вихованців, а не тільки на оволодіння елементами читання, письма. Відповідно до цього надавав рекомендації батькам: влітку перед школою оздоровити дітей, загартувати їх, подбати, аби вони якомога більше перебували на свіжому повітрі, споживали багато овочів та фруктів. Водночас педагог наполягав на тому, що піклування про здоров'я необхідне не лише тоді, коли дитина хвора, а й тоді, коли вона здорова.

Загалом роботі з батьками у Павлівській середній школі приділялась виключна увага. На заняттях батьківських шкіл, університету педагогічних знань, школи молоді матері розглядалися різноманітні питання спільної роботи школи і сім'ї у вихованні дітей. Корисні поради про виховання дітей батьки могли знайти й у спеціально обладнаних батьківських куточках та рукописних матеріалах «Педагогічна думка» [14, арк. 13].

Хороше здоров'я майбутніх учнів Василь Олександрович уважав головним для навчання в школі. Здоров'я дитини В. О. Сухомлинський сприймав з педагогічної точки зору, глибинно, суттєво й комплексно: «Без настоящеї заботы о здоровье немислима начальная школа» [7, с. 15].

Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського, базис його педагогічної практики плідно розвиваються в сучасних умовах «Шкіл сприяння здоров'ю» Кіровоградщини. Дослухаючись до думок

видатного земляка, в школах сприяння здоров'ю розроблено і впроваджуються програми та спецкурси: «Допоможи собі сам», «Шкільна адаптація» (1, 5 класи), «Я і моє здоров'я», «Умії захистити себе», «Самовизначеність» (9-11 класи), «Кроки до здоров'я», «Запрошуємо до діалогу». Реалізації оздоровчої функції школи сприяє й обговорення в методичних формуваннях навчальних закладів, які входять до обласної мережі «Шкіл сприяння здоров'ю», актуальних проблем: «Здоров'я та духовність – через освіту», «Культура спілкування педагогів і вихованців – пріоритетний напрямок створення здоров'язбережного середовища», «Впровадження в систему виховної роботи школи гуманістичних ідей педагогіки Василя Сухомлинського».

Висновки. У процесі історико-педагогічного пошуку було встановлено, що спираючись на власний досвід, пропозиції педагогів та батьків, у Павлівській середній школі В. О. Сухомлинським була розроблена педагогічна система, яка давала максимум можливостей для формування та збереження здоров'я школярів.

Нами були виокремлені ефективні напрями гігієнічного навчання й виховання учнів, що втілювалися у навчально-виховний процес Павлівської середньої школи досліджуваного періоду: урахування вимог психогієни, створення комфортного психологічного мікроклімату; правильна організація розумової діяльності дітей; індивідуалізація навчання й виховання школярів; індивідуальні та колективні бесіди з учнями про значення у зміцненні їх здоров'я режиму дня, раціональної організації харчування, фізичного загартування; тісна співпраця школи з батьками, спрямована на підвищення педагогічної культури батьків, їхньої відповідальності за життя й здоров'я дітей.

Василь Олександрович уважав, що турбота про здоров'я дитини не повинна зводитись лише до комплексу санітарно-гігієнічних норм і правил, переліку вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку – насамперед це турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил дитини [9]. Отже, ідеї видатного вченого, педагога мали випереджувальний характер і не втратили своєї значущості для сучасного розвитку освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Закон України «Про загальну середню освіту» // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – К.: Освіта, 1999. – № 15. – С. 6-32
2. Кремень В. Захист права дітей на якісну освіту / В. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – № 2. – С. 4-6.
3. Ляшенко Г.І. Питання шкільної гігієни у творах В. О. Сухомлинського / Г.І. Ляшенко. // Початкова школа. – Київ, 1978. – № 9. – С. 26-29

4. Про Національну програму «Діти України» / Урядовий кур'єр. – 1996. – № 15-16. – С. 5.

5. Про Цільову комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації» // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – К. : Освіта, 1999. – № 7. – С. 3-15

6. Сухарев А. Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков / А. Г. Сухарев. – М. : Медицина, 1991. – 56 с.

7. Сухомлинский В. А. Годы детства / В. А. Сухомлинский // Начальная школа. – Москва, 1967. – № 6. – С. 13-21

8. Сухомлинский В. А. Устранение перегрузки учащихся домашними заданиями / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – Москва, 1952. – № 10. – С. 36-43

9. Сухомлинський В. О. Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 103-111

10. Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХІ ст. – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.

11. Державний архів Кіровоградської області (Держархів Кіровоградської обл.), ф. Р-6717, оп. 1, спр. 56, 50 арк.

12. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-1749, оп. 3, спр. 676, 102 арк.

13. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-6717, оп. 1, спр. 22, 87 арк.

14. Держархів Кіровоградської обл., ф. Р-6717, оп. 1, спр. 54, 33 арк.